

Domokos Zsófia

ÉLETKEDVEK, ÉLETNEDVEK

MILBACHER RÓBERT: *LÉLEKNYAVALYÁK – AVAGY*

AZ ÖNGYILKOLÁS S EGYÉB ELVESZEJTŐ SZEREK TERMÉSZETÉRŐL.

MAGVETŐ, BUDAPEST, 2018.

SZABÓ R. ÁDÁM: *ROZSÉ KALANDJAI*. FIATAL ÍRÓK SZÖVETSÉGE,
H. N., 2018.

Első látásra detektívtörténetnek ígérkezik az idei Ünnepi Könyvhét két újdonsága, Milbacher Róbert: *Léleknyavalyák* és Szabó R. Ádám: *Rozsé kalandjai* című kötete. „Kísérlet az első magyar krimi vagy bűnregény rekonstrukciójára” – áll előbbi védőborítóján. Utóbbi nemcsak az elején bandukoló, *charme*-os, cigarettázó, szövetkabátba burkolózó fiatalember, hanem fülszövege okán is ezt a várankozást kelti. A Vida Gábor szignálta ajánló szerint „főhősünk” nagy dilemmája: „detektív szeretne lenni, vagy inkább író”. E tájékozódás nyomán kialakult, mondhatni nulladik olvasói benyomást a két kötet aztán cserbenhagyja – amennyiben hol kibillent, hol árnyalja azt. A klasszikus nyomozótörténeteket mozgató kíváncsiság azonban továbbra is jó hívószóként működik a könyvek témájának megragadásakor: az életnedvek is befolyásolta életkedv – eredői, megléte, hiánya, az ezekre való rákérdezés – rokonítja Milbacher és Szabó R. műveit.

Arra egyetlen, recensens által ismert kritikai írás sem mulasztotta el felhívni a figyelmet a *Léleknyavalyák* kapcsán, hogy a regény nem illeszkedik a műfaj prototipikus képviselőinek sorába. Bárány Tibor például így fogalmaz: „a nyomozás során nem a világrend egyensúlya, hanem a főhős világnézete forog kockán”.¹ Helytálló megállapítás, de érdemes kiegészíteni, hozzátéve: az elbeszélői technikák által test- és elmeközelbe hozott főszereplő, Hummel József lelkivilága olyannyira kitölti a narráció terét, univerzumát, hogy az ő esetleges meghasonlása egyenértékű a világrend összeomlásával. Tény, a konfliktus az 1851-ben már nyugalmazott Pest városi alkapitány „gyémánttisztaságú elméjében” (144) bontakozik ki, amikor egy

¹ *ÉS*, 2018. szeptember 7.

apró újsághír arra készíti, hogy újra górcső alá vegye Czakó Zsigmond erdélyi származású drámaíró és színész négy évvel korábbi (valóban megtörtént, nagy port kavart) öngyilkossági ügyét – ennek keretében pedig, habitusától egészen szokatlan módon, saját akkori felderítői eljárás módját is. Ez az eseménytelen napjainak jól bejáratott menetét felforgató vállalkozás egy, a 19. század közepi magyar szellemi életben igen élesen felvetődő ellentét, a „romanticizmusnak mondott fürtelemnek a pusztító irrationalismusa” (208) és a „reáliai vagy pozitív tudományok” (20) közti vita megrendítő, keserves átélését hozza számára. „Lélektani és metaphysikai megpróbáltatásainak” (148) krónikája a regény, amennyiben nem a végig ismert – önképző – elkövető személyét keresi, hanem annak egyelőre nem kellően feltárt indokait; ezek megvilágítása végett hatol egyre mélyebbre Czakó (egészségi állapotából adódó; drámáiból, leveleiből, sőt arcvonásaiból kiolvasni remélt) motivációi közé. Ennyiben recensens előbbi állítása is pontosítandó: a tragikus sorsú fiatalember Hummel által asszimilálni próbált gondolatai, kettőjük világfelfogásának utóbbi intellektusában, majd egyre inkább érzelmei közepette zajló birkózása áll a *Léleknyavalyák* narrációjának fókuszában.

A *Rozsé kalandjait* ígérő novellagyűjteményt nem szervezi mégoly laza egységbe sem a főhős személye; a címszereplő az írások körülbelül kétharmadában tűnik föl név szerint, heterogén csoporttá rendezve ezeket az egységes vonatkoztatási rendszerrel nem bíró történeteket. Máskor azonban távol marad, az olvasóra bízva, hogy közös jegyek, affinitások alapján esetleg a Rozsé-szálhoz kösse mindazt, ami a Jé, a Vásárhelyi Operatőr, Vague és egyéb nevű vagy foglalkozású szereplőkkel történik – ha meri, vagy értelemadói igénye megkívánja azt. E kötés egyik erős alapja a kikutatás, megismerés jellemző vágya – így lehet a másik váltásban autójával járó kollégája iránt érdeklődő taxisofőr, a főként a friss napisajtóra áhító hajléktalan srác, a helyenként inkább bérgyilkosnak mutatkozó nyomozó vagy az időnként szülei veszekedését csillapító zöld tűzoltóautó legénységét csodálattal faggató fiú a detektívnek avagy írónak készülő Rozsé rokona. „És hát mit csinál egy detektív? Megfigyel, külső dolgokat, abból következtet a belső dolgokra, majd emögé épít egy képet, egy karaktert, egy történetet. Akár egy író. Az író is megy körbe a városban, megfigyel, kitalál” (91). Érzékelés, majd attól való elrugaszkodás, el- és továbbképzés csábító kettős folyamatának jegyében íródtak a kötet szövegei, pont ellentétes választ adva a Hummel József által feszegetett józan valóságvonatkozás vagy vágyteljes képzelődés kérdésére. Az életét óráról órára megtervező alkapitány „affectusait s a test ösztönzéseit soha semmilyen körülmények között sem enge-

dé a kontroll alól szabadulhatni” (182), pillanatnyi öntudatlan elbóklászását „lélektani catastroph”-nak (49) tekinti, míg Rozsé, amikor „[életében] először nem látta maga előtt az elkövetkező percek történéseinek kusza opcióhálóját”, akkor „[ezt] imádta” (13). Ő az is, aki a valóságot szívesen rendez meg fikciós művek alapján: „szerette a drámaiságot”; „dramatizálni szerette helyzetét” (17, 18) – Hummel ezzel szemben lehetőleg kerüli az irodalmat és válfajait mint „az erkölcsi nemesítés tökéletesítésre szoruló eszközét” (87).² A kérdés, a lehetőség tehát ugyanaz, a döntések viszont szemben állnak egymással.

Rendkívül izgalmas azonban azt megfigyelni, hogy az ellentétes elköteleződések a két művön, eltérő koordinátarendszereiken belül ugyanazt célozzák: az egészséges életkedv fenntartását. Míg a léleknyavalyákkal harcoló „lélekbúvár” Hummelt „az élet mindennapjai” (79), tehát a különösebb gondolkodás nélkül egymás után fűzött hétköznapiok lelkesítik, melyekben „az emberiség boldogabb jövőjének” (20) zálogát látja, addig Rozsé agyának „misztikumra és mesékre, pontosabban azok valóssá válására kapható része (...) felujjongott már a lehetőségén is annak, hogy amit látott [egy tükör mágikus viselkedését], az tényleg megtörtént” (168). Rozsé szívesen ugrik *talán* felgöngyölíthető összeesküvés-elméletek nyomába is, akár kontinenseken át. A csavar e dichotómia felállításakor viszont az, hogy a két szereplő vágya – legalábbis a trükkös tükrös (*Rozsé*) című, kötetzáróként kitüntetett pozícióban álló novella (és a tiszta logikájú Milbacher-regény egészének) alapján ítélve – gyökerében mégiscsak közelebbi, mint a fentiekből kitűnne. Hiszen Hummelt óramű pontosságú napirendje tartja jó karban és csendes kedélyállapotban, kitöltve nyugdíjas agglégényéletének egyébként ásitózó űrjét. Eklatánsan beszél erről a zárlatba a nyitásból nyomatóékosításképpen szó szerint átvett passzus: szivarazás után mereng, „a lehető legtávolabbra odázva a csupán az idő jó eltöltését szolgáló, amúgy tökéletesen értelmetlen napi tevékenysége kezdetét” (24 és 208). Látható tehát, mintegy a tegnap maga elé élt modell segíti a más elkezdni. Rozsé ujjongó reménye hasonlóan annak szól, hogy a bűvös tükör mutatni látszik a saját néhány másodperccel későbbi, kívánatos, célra vezető cselekedeteit, az ő dolga az utánzás marad. A varázseszköz ízzé-porrá törése miatt irányadás nélkül maradó ifjú szereplő méltatlankodása az idősödő Hummelé is lehetne: „– A francba! – mondta fennhangon Rozsé – szabad vagyok. Most mit csináljak?” (171) Ezek nyomán úgy tűnik, egyik alternatíva – a követ-

² Kiemelés tőlem – D.Zs.

kezetesen az e világban való immanens elmerülés, illetve a fékevesztett elragaszkodás – sem kínál magában kiteljesedett emberi létezést.

Ám míg Hummelből csak egy van (dacára posztmodern felismerésének: „Hummel tudta jól, hogy a szemünk előtt alakot öltő valóság sohasem egyetlen realitás leképződése csupán, hanem több különböző történelemből összeálló eseménysor illúziója” – 34), addig Rozséból több történetben sok, akik nem viselkednek feltétlenül konzekvensen. Így lehet, hogy általában azért mégsem bánják az előregyártott viselkedési módok elmaradását, hanem élvezettel – és fiatalon – belevetik magukat saját identitásuk megkeresésébe, az írómesterség kitanulásába vagy a láthatatlanság elérésébe. Ezt pedig akkora életkedvvel teszik, ami a kirobbanó örömet – a levés, az írás ténye, a kalandozás lehetősége miatt – Szabó R. Ádám első kötetének legmarkánsabb, szimpatikus sajátosságává avatja. Ezen például a nyelvi szkepszis egyébként tekintélyes hagyománya sem tud rontani: „Hirtelen fölé tornyosult a nyelv fenyegető hegye, mázsás súlya, az írás minden felelősségének nyomása és stressze és az egész kontrollálásának lehetetlensége” (95). Recenzensnek határozott és szintén jókedvű benyomása, hogy ennek potenciális tragédiáját az ötletelni, csattanós végűre hegyezni, álmodozni, játszani szerető főszereplő-narrátor(-szerző) nem érzi súlyosan és valósan. Bizonyíték erre a jelen, első, huszonevésen megjelentetett prózakötet. Ellenpólusa viszont az a szándékos³ nyelvi anakronizmus, melyre az olvasó, lévén babitsi kölcsönszó, felkapja a fejét: a léleknyavalyások, elesettségekben, úgy érzik, „hűtlen lettek hozzájuk a szavak” (207) – e megállapítás, a regény festette részletes jellem- és helyzetrajz fényében, már igen komolyan esik a latba.

Ez a megfontoltság a teljes Milbacher-mű sajátja. Az egyetemi oktató és irodalomtörténész második szépirodalmi kötetét minden ízében meghatározza a szerző nagyfokú jártassága kutatott korszakának kultúrájában, eszmerendszerében, nyelvében. A reáliák (például Döbereiner-lámpa, frenológia, azaz koponyatan), a nyelvi elemek (mára archaikusnak ható lexémák: „lételünk”, „rajoskodás”, „életszeszek”; átalakult vonzatszerkezetek: „ragaszkodunk valamibe”) vagy korabeli toposzok (így a lángoszlop-próféták, „a poéták körében manapság oly kelendő kivételes, rideg üstököszerű létel”, 102 stb.) egyként meggyőzően járulnak hozzá a 19. század közepi Magyarország miliójének a megteremtéséhez. Még akkor is, ha a már idézett Babits-átvételhez hasonló jelek, Thomas Mann, Tóth Árpád stb.

³ Lásd a szerző erre vonatkozó nyilatkozatát a Dorogi Katalinnak adott interjújában. *168 óra*, 2018. július 7.

megszólaltatása, a pszichoanalízisre vagy 20. századi irodalom-, lét- és ismeretelméleti tételekre való utalás egyértelművé teszik az izgalmas talált tárgy-történet fiktív voltát: a regény szövege mégsem a Kisfaludy Társaság 1867-es pályázatára beérkezett egyetlen, valamely szerzői névtől mindörökre elszakadt mű, ahogy ezt az utószó fejti ki. Ami érdekes módon szintén a visszadatálás ellenében hat, az éppenséggel az anonim narrátor és Hummel ideáinak tipikussága és mintaszerűsége: gondolatvezetésük, annak minden szabotosságaival, a helyenkénti, megértést segítő ismétlésekkel, szinonimákkal való újrafogalmazásokkal szüntelen idézésre hív, arra alkalmas. A szöveg jelentős része mond valami tétellel bírót – emlékezésről és felejtésről, a dohánytermelésben elkövetett hibának az 1848–1849-es forradalom bukásában betöltött szerepéről, és nyilván a különböző lelki bajokról: melankólia, „hypocondria”, az elérhetetlen szerelem mint „önemésztő és egyfajta elveszejtő szer” (217) –, ennyiben a *Léleknovavalyák* az akkori kulturális-szellemi konjunktúra párlatának tűnik. Statikusság is jellemzi, aminek ellenében a helyenként elhintett anaforák működnek, melyek a főszereplő sorsát illető jótékony feszültséget tartják fenn, például: „ott, az árnyas padon ülve eldől Hummel József sorsa, számára immár nem vala visszaút” (62). Ezek mellett az „esszenciális” passzusok mellett, ha a fikció teljes komolysággal igaznak állítása lett volna a szerző célja, éppen járulékosabb, kevésbé jelentőségteljes elemek szükségeltettek volna a „látszat” megerősítéséhez.

Még akkor is, ha a regény egy aktív, érdeklődő, sőt pályaműve révén halhatatlanságot remélő elbeszélőt teremt, aki gyakran reflektál a megírásra, és egyébként is modern eljárásokkal él, helyenként például szabad függő beszédben adja Hummel tépelődéseit. A *Rozsé kalandjai* a prózapoétikai újítások terén a kontinuum további pontján helyezkedik el, bár eljárásai talán nem mondhatók túl eredetieknek; egyik rövidtörténetében (*Beszélggettünk*) például narrátor és szereplő dialogikusan alakítják az események további menetét.

A zárlatban érdemes a két mű metaforikusságának kérdésére is kitérni. A Milbacher-regény kapcsán az a jelentésszerű párhuzam érdemel figyelmet, mely a lelki nyavalyás egyén és közössége, a rögtön a felütésben „jelleme sajátlagos káprázatával” a „psycholog tudományát” próbára tevőként aposztrofált magyar nemzet között fennáll (8). Ezt az egyezést a metaforák, a többessel kapcsolatban is a Czako sorsáéhoz hasonló képek használata hordozza: „öngyilkolás dühében tántorgó haza” (16); „A vallási és forradalmi (...) elfogultság melletti rajoskodás mind ugyanazt a célt szolgálja, mint midőn (...) erős szeszekkel kábítván és mérgezvén önmagukat, ámitják az

elmét szerencsétlen sorsú ábrándozók” (79). Itt lesz világos, hogy a regény címe is metaforikus, és hogy az egyéni – bár kortól, korstílustól meghatározott – motivációk mellett a szabadságharc bukását követő időszak sajátos viszonyairól is érdemben szól. A Rozsé-történetek legemlékezetesebb epizódjai azok, melyekben metafora szervezi a cselekményszöveget: *A zöld tűzoltóautó* és a *Hercegi kiszolgálás*, utóbbi egy Saint-Exupéry-parafrázis, állítanak meg és gondolkodtatnak el igazán.

Első kötetként, illetve egy javában zajló, eddig is komoly eredményeket felmutató literátori működés második szépirodalmi könyveként áll tehát a *Rozsé kalandjai* és a *Léleknyarvályák*, detektívtörténet-elemeket felvilágosítva, ám sok helyütt más műfaji előképek felé kanyarítva a szövegeket. A kidolgozásbeli különbségek a tapasztalatbeliekkel hozhatók összefüggésbe (az előbbi, egyébként szépen tervezett könyv bosszantóan sok, helyenként értelemzavaró sajtóhibájától eltekintve – a nyelvi minőség ahelyett, hogy az alkotói gyakorlattal együtt növekszik, indulhatna standardról...). Remek, feszes ívű, megértető és megérettető Milbacher Róbert regénye, élvezettel íródásába bevonó, a folytatás iránt érdeklődővé tevő a Szabó R. Ádám kötete. Melyek életkedvünkről, hétköznapi és ünnepi-fantasztikus motivációinkról beszélnek, kortól függetlenül.